

MEZHEP MENSUBİYETİNİN KUR'AN YORUMLARINDAKİ ÖZNELİĞE OLAN YANSIMALARI*

Duran Ali YILDIRIM**

Öz

Kur'an'ı anlama ve yorumlamada farklılığı ortaya çıkaran önemli sebeplerden biri de yorumcunun bir mezhebe olan mensubiyetidir. İslâm ilim ve kültür tarihi sürecinde siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel gelişmeler İslâm toplumunda farklılığın, farklı anlama ve yorumlamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu değişim ve farklılaşma, Kur'ân yorumlarını da etkilemiştir.

Kur'an, müslümanların ilk ve en sağlam temel kaynağıdır. Bundan dolayı her birey, düşünce akımı, dinî grup, fırka ve mezhep mensubu kendi görüşünü Kur'an'a dayandırma veya düşüncesini ona onaylatma çabasına girdiğinden kendi mezhebî görüşünü bir şekilde tefsirine yansıtmıştır.

Bu araştırmanın amacı, Kur'an'a yaklaşım ve onu yorumlamada mezhebî aidiyetin tefsire ne ölçüde yansıdığını ortaya koymaktır. Bu tür yorum ve yaklaşımların hangi çerçevede uygun olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, Kur'an, Tefsir, Yorum, Öznellik.

EFFECTS OF SECTARIAN AFFILIATION ON SUBJECTIVENESS IN QU'RANIC EXEGESIS

Abstract

One of the main reasons that revealed the subjectivity in the understanding and interpretation of the Qur'an is the realization of the fact that the Qur'anic commentator also belongs a specific school of thought. Political, economic, social and cultural developments in the history of Islamic science and culture have caused differentiation, different interpretations and exegesis in the Islamic society. This change and differentiation also manifested itself in understanding and interpretation of the Qur'an. The fact that those who devote their time in understanding and interpretation of the Quran belongs to a specific sect also reflects itself in the Qur'anic exegesis.

Makale Gönderim Tarihi: 15.11.2018, Kabul Tarihi: 19.12.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.483538

*Bu makale Şarkiyat Araştırmaları Derneği ve e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi tarafından 14-17 Eylül 2017 tarihleri arasında Diyarbakır'da Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tebliğden genişletilerek hazırlanmıştır.

**Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri AnaBilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, dr.ali70@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-3472-538X

The Qur'an is the first and most solid foundation of Muslims. Hence, since every scholar put an effort to approve the views of his school of thought and religious group in accordance with the Qur'an, they could not keep themselves their school of thought away from influencing their exegesis.

The aim in this study is to approach the Qur'an and reveal how Oth is reflected in the interpretation of sectarian belonging. The framework in which such interpretations and approaches are appropriate will be addressed.

Keywords: Sect, Qur'an, Tafseer, Subjectivity, İnterpretation.

GİRİŞ

Kur'an, tüm insanlara bir hidayet rehberi olarak indirilmiştir. Bunun için anlaşılması ve açıklanması gerekmektedir (Bkz. Yûsuf, 12/ 2; Nahl, 16/ 44; Sâd, 38/ 29; Zuhruf, 43/ 3; Muhammed, 47/ 24). Nüzûlünden itibaren müslümanlar kendi aklî seviyeleri, ilmî birikimleri ve anlama kabiliyetleri nispetinde Kur'an'ı anlamaya çalışmış ve yorumlama çabası içerisine girmişlerdir. Kur'an arapça bir hitaptır, ilk muhataplarının diliyle inmiştir (Bkz. Yûsuf, 12/ 2; Zuhruf, 43/ 3). İndiği toplumun tarih ve sosyo-kültürel özelliklerini dikkate almıştır. Dolayısıyla Kur'an'ı anlama çabalarında dil ve tarih olgusunu göz ardı etmemek Kur'an'ın doğru anlaşılması ve yorumlanması açısından önemlidir. Zira tefsir, Kur'an metnini dili ve tarihi bağlamı çerçevesinde çözümlemeye yönelik geliştirilen bir disiplin olarak değerlendirilmektedir (Paçacı, İstanbul, 2012: s. 135).

Kur'an, Arap diliyle bu dili konuşan topluma, o toplumun tarih, coğrafya ve sosyo-kültürel çevre olgularını dikkate alarak hitap etmiştir. Ancak Kur'an bütün insanlığı muhatap alan bir kitap olduğu için Arap olmayanlar da Kur'an'ı anlamaya çalışmışlar, hatta bunu bir ihtiyaç ve zorunluluk olarak görmüşlerdir.

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması, nüzûlünden günümüze kadar süregelen, temel tefsir problemlerinden biri olma özelliğini daima korumuştur. Çünkü o, müslüman toplum için anlaşılması son derece önemli olan derin mâna katmanlarıyla örülü bir kutsal metindir (Yılmaz, Bursa 2007: s. 364). Zira Kur'an, sünnet ile birlikte İslam'ın ana kaynağını oluşturur. Âlimlerin ortaya koydukları muhteşem görüş ve fikirler bu iki temel kaynağa dayanır ve onun üzerinde yükselir ve gelişir (Laoust, İstanbul, 2017: s. 513). Hiçbir yorumcu kendi yorumunun nihâi olduğu iddiasında bulunmadığı içindir ki (Karapınar, İstanbul, 2018: s. 101) Kur'an, hemen her asırda yeni yorumcuların elinde sürekli canlılığını korumuştur. En son inen kutsal metinden elde edilen yorumların güncellenmesi, Kur'an'ın hem ebedî mucize hem de evrensel bir kitap olma özelliğiyle açıklanabilir.

Kur'an, indiği dönem ve coğrafyadaki toplumun, bireysel ve toplumsal durumlarıyla ilgili cevaplar, tespitler, öğütler, emir ve yasaklar içermektedir. Bu tür naslar yorumcunun farklı anlamasına ve yorumlamasına yol açabilmektedir. Çünkü nüzûle şahit olanların dışındaki Kur'an yorumcuları nasların tefsirinde söz konusu edilen tarihî referanslara müracaat etseler de Kur'an'ın nüzûlüne şahit olmadıkları için sadece nakledilen haberler üzerinde yorumlar yapmakla yetinmişlerdir (Demirci, İstanbul, 2016: s. 289).

Tarihin akışı içerisinde sosyal, siyasal, iktisadî ve kültürel gelişmeler, İslam toplumunu farklı fikir ve düşünce etrafında toplanmaya sevk etmiştir. Bu durum

fırkalaşma ve gruplaşmalara sebep olmuştur. Böylece ortaya çıkan farklı düşünce grupları zamanla kendi kanaat, düşünce, inanç ve kabullerini ispat ve doğrulama sadedinde Kur'an'a yönelmişler ve kendi düşünce ve tercihlerini Kur'an'la delillendirme yoluna başvurmuşlardır. Dolayısıyla tarihte ortaya çıkan düşünce grupları, kendi fikrini Kur'an'a onaylatmak için öncelikle ona götürmeyi tercih etmiştir. İşte bu anlayış ve genel kabul Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında öznel düşüncenin doğmasına da zemin hazırlamıştır (Demirci, İstanbul: 2016: s. 292).

“İslam geleneğinin temel disiplinlerine tefsiri merkez alarak daha yakından bakmak gerekirse yorum açısından tefsir ilminin Kur'an metnine açıklama getirmeyi amaçladığı söylenebilir. Bu amacı yerine getirebilmek için tefsirde lâfzın yanısıra iki temel esas olan dil ve tarih olgusu dikkate alınmıştır. Kur'an'ın bu açıdan incelenmesi ve yorumlanması her yorumcu tarafından önemli görülmüştür. İslam yorum geleneğinde Hristiyan geleneğinin büyük oranda benimsediği gnostik/alegorik-tipolojik karakterli yorum anlayışına ciddi anlamda ilgi ve itibar gösterilmemiştir. İslam ilim anlayışı öncelikle, metni ve onun yapısını esas alan bir özelliğe sahiptir. Tefsir disiplini de aynı karakterde bir yorum anlayışı üzerine bina edilmiştir. Tefsir ilmi, dilbilimsel ve tarihsel bir analiz yöntemini takip etmektedir. Bundan dolayı gerekli olan alt ve yan bilim dallarından da faydalanmaktadır” (İbn Haldun, İstanbul, 1986: II, 464; Paçacı, Ankara, 2003: s. 88-89).

Kur'an'ı sadece dil ve tarih olgusu üzerinden anlamaya çalışmak O'nu doğru anlamada ilk ve en önemli noktadır. Bununla birlikte bazı yorumcular bununla yetinmeyip, zaman zaman lafızdan uzak, bağlamsal okumadan yoksun tarih olgusunu da göz ardı ederek giriştikleri yorumlarda kişisel düşünce ve grup aidiyetlerini hissettirme çabasına girmişlerdir. Bu tür yaklaşımlar, Kur'an yorumlarında mezhep temelli öznel yorumlar olarak değerlendirilebilir.

Müfessir, çoğunlukla yorum faaliyetine başladığında zihni tamamen boş olmayıp tefsir faaliyetinde önce kendi tarafından kabul edilmiş tezler ve bazı temeller zihninde mevcuttur. Yapılan yorumlar ve yaklaşımlar bu temeller ve varsayımlar üzerine kurulmaktadır (Karacelil, İstanbul, 2010: s. 2). Müfessirin fikrî alt yapısı ve var olduğu düşünülen ön yargıları onu öznel yorumlara sevk edebilmektedir.

Hicrî II. asırda başlayan Kur'an'ı baştan sona yorumlama çabalarında yorum yapanların mizaç ve karakterleri, sosyal çevreleri, aldıkları eğitim ile sahip oldukları eğilim ve bakış açıları, yaptıkları çalışmalara da etki etmektedir. Bu durumun, âlimlerin nassları yorumlama tarzlarına yansıdığı; zâhirî, işârî, ehl-i sünnet bâtinî, şîî-ismâilî bâtinî ve lügavî olmak üzere beş farklı yorum biçimi ortaya çıktığından söz edilmektedir (Karapınar, İstanbul, 2018: s. 97) Bu temel ve eksende günümüze kadar devam edegelen yorum tarzları bazı dönemlerde ve kişilerde olması gereken çizgiden çıkmış lâfızdan ve içbütünlükten uzaklaşmıştır.

Genellikle fırka mensupları kendi iddialarına Kur'an'dan delil getirme ve iddialarını O'na isnad etme yoluna gitmişlerdir. Kur'an onların düşüncelerine uygun olunca zahiri manâsını itibara alıp onu delil göstermek yeterli görülmüştür. Delilin iddiayı tam desteklemediği durumlarda ise te'vile meyledilmiştir. Bazen te'vil zahiri manâya yakın bazen de lafzî manâdan uzak olmuş, bu durumda Kur'an'a lafzın taşımadığı anlamlar yüklenebilmiştir. Te'vilin kendi fikrini desteklemediğini gören bazı fırka mensupları, Kur'an'ın ibarelerinin remz ve

işaretten ibaret olduğu iddiasıyla, dış manâların arkasında gizli başka manâların bulunduğunu ortaya atmışlardır (Et-Tancî, Ankara, 1962: s. 14; Kırca, Kayseri, 1989: s. 284).

Kur'an zü vücûh bir kitaptır. Muhkem, müteşâbih, mücmel, müşkil ve müphem kelimeler ve ayetler içermektedir.İndiği toplumun tarih, kültür, sosyal çevre ve dil özelliklerini taşımaktadır.Bütün bu sebepler göz önüne alındığında Kur'an, üzerinde düşünülmesi, tefekkür ve tedebbür edilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Zira onun her toplum ve dönemde anlaşılması gerekmektedir. Yukarıda zikredilen özellikleri dolayısıyla Kur'an'dan çıkarılan anlamların ve ortaya konulan yorumların farklılığı normal görülmelidir.

1. Mezhep ve Fırkalaşmanın Kaynağı Olarak Kur'an

İslâm tarihinde ilk fikir ayrılıklarının Kur'an üzerinden olduğu bilinmektedir. Hakem olayı da dâhil pek çok tartışma ve ihtilâfın Kur'an'ın anlam ve yorumu üzerinden gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Zira her konuda taraftarlar kendi görüşünü Kur'an'a dayandırıyor ve savunmasını Kur'an'dan yapmayı tercih ediyor, haklılığını Kur'an'la ispatlamaya çalışıyordu. Bu anlayış daha sonraki dönemlerde hatta günümüze kadar da devam etmiştir. Kur'an yorumları sürekli belli mezhep, akım ve fırka mensubiyetinin tesiri altında kalmıştır. Kur'an'a ön yargılı yaklaşım her zaman taraflı ve sübjektif anlama ve yorumlamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Kur'an, müslüman toplum için tartışmasız sağlam bir metin olduğu halde, ondan hüküm çıkarmada ve onu yorumlamada her zaman bir tartışma ve ihtilâf söz konusu olmuştur. Bunun sebeplerinden biri Kur'an'ın, kendisi üzerinde tefekkür ve tedebbüre imkân sağlamış hattâ bunu teşvik etmiş olmasıdır. Bu imkânı değerlendirmeyi düşünen ya da bunu emir telâkki eden bazı fırka mensupları Kur'an yorumlarında ilmî esaslara, nesnellik ilkelerine ve Kur'an'ı tefsir etme kurallarına bağlı kalmada gerekli hassasiyeti her zaman gösterememişlerdir. Dolayısıyla Kur'an yorumlarında kişisel birikim, tecrübe ve kabiliyetlerin yanında, fikir ve düşünce farklılıkları, mensup oldukları fırka ve mezhebin düşünce ve anlayışları ile sosyal ve kültürel çevre unsuru etkili olmuştur.

Herşeyin Kur'an'da var olduğu düşüncesinden hareketle Kur'an'a yönelen ve kendi görüşlerini temellendirmede ayetleri bağlamından kopararak parçacı ve maksatlı bir yaklaşım tarzıyla kendi görüşlerini Kur'an'a söyletme veya onaylatma çabası tefsirde birtakım görüş ve anlayış farklılıklarına sebep olmuştur (Goldziher, Kahire, 1955: s. 1).

Kur'an şer'î hükümlerin ilk kaynağı olduğu için hüküm çıkarmada, icthah faaliyetinde ayetlerin lafzının esas alınması bir zorunluluk olarak Kabul edilmelidir. Tamamen ilmî ve şer'î ölçülerde kalarak ayetler üzerinden hüküm istinbatları zaten beklenen ve olması gereken bir yaklaşım tarzıdır. Burada mezhebî aidiyetin tefsir üzerinde olumsuz etkisi ile kastedilen, sadece mezhebî kaygılarla ve indî yorumlarla ilmî dayanaktan yoksun mutaassıp tutumlu Kur'an yorumlarıdır.

Hakikatte Kur'an, dinî uygulamalardaki hukuk sistemi ve yöntem farklılıklarının, insanları düşmanlığa sürüklemek için değil, hayırlı işlerde birbirleriyle yarışmaya, zihinsel gelişimi sağlamaya yönelik olması gerektiğini vurgulamaktadır (Bkz. Bakara, 2/ 148; Mâide, 5/ 48; Ayrıca Bkz. El-Beydâvî, Beyrut, tsz, II, 153). Çünkü düşünce ve yaklaşım farklılığı değişme, ilerleme ve canlılığın doğasında

olması gereken bir özelliktir. Bilginin artırılması, yenilenmesi ve güncellenmesi aklı yaşamın bir gereğidir (Güneş, Kayseri, 2005: s. 45).

Dünya medeniyetinin bilimsel ilerleme ve gelişme sağlayabilmesi için bu farklılıklar olması gereken gelişmelerdir. Allah'ın iradesine uygun olan tek hayat tarzı insanların buldukları grup ve cemaat içerisinde en doğru, en iyi işleri yapmaları ve toplum yararına faaliyetlerde bulunmalarıdır (Hökelekli, Ankara, 1984: s. 27-28). Kur'an, farklı düşünmeye ve farklı fikirler üretmeye karşı olmadığı gibi düşünmeyi ve fikirleri çeşitlendirmeyi ve yenilenmeyi teşvik etmektedir. Diğer yandan kısır çekişmelere dalan ve bunun sonucunda derin tefrikaya düşen parçalanmış toplumlar, hesap gününde ağır cezalarla uyarılmaktadır (Aydın, İstanbul, 2018: s. 147). İlk dönemin fikir ve düşünce çeşitliliğinde bu anlayışa pek rastlanmaz. Onlar farklı düşünmeyi genişlik ve zenginlik olarak görürler dışlayıcı tavır takınmazlardı. Bunda Hz. Peygamberin tutumunun birinci derecede rolü ve etkisi vardı.

Mevdûdî'ye (ö.1978) göre Hz. Peygamber kendi döneminde, diğerlerini tamamen dışlayıcı, küfürle suçlayıcı ve kendi görüşünün tek ve tartışmasız doğru olduğunu savunucu bir gaye ve iddia olmadığı sürece ihtilaf edilmesine karşı çıkmadığı gibi aksine teşvik edici olmuştur (Mevdûdî, İstanbul, 1986: I, 27). Bu durum Ashab-ı Kirâm'ın Kur'an ayetleri ve kavramları hakkında farklı anlama ve görüş serdetmelerine destek olucu ve teşvik edici bir fonksiyon icra etmiştir. Bununla birlikte ileriki dönemlerde bu teşvikin istismarı sonucunda bazı fırka mensuplarının bu konuda keyfi ve ilkesiz Kur'an yorumları ortaya çıkmıştır.

Kur'an, dini uygulamalardaki hukuk sistemi ve yöntem farklılıklarının, insanları düşmanlığa sevk etmek yerine, hayırlı işlerde birbirleriyle yarışmaya, fikrî ve zihnî gelişimi sağlamaya yönelik bir genişlik ve çeşitlilik olduğunu vurgulamaktadır (Günay, İstanbul, 2010: s. 84-86). Zira değişim, ilerleme ve büyüme canlılığın doğasında bulunan ve olması gereken bir özelliktir (Aydın, İstanbul, 2018: s. 147).

Hz. Osman (ö. 35/356) ve Hz. Ali (ö. 40/661) döneminden itibaren başlayan siyasî bölünme, yerini itikadî bölünmeye terketmiş ve meydana gelen bu siyasî bölünme sonucunda yeni inanç ve fikirler ortaya çıkmıştır. Bu mezhep mensupları kendi görüşlerini savunmak ve haklılıklarını ıspat etmek için en kuvvetli delilin Kur'an olduğuna inandıklarından, ayetleri kendilerini savunacak ve fikirlerini ıspat edecek şekilde yorumlamaya kalkışmışlardır (Cerrahoğlu, Ankara, 1976: s. 295). Netice itibarıyla Kur'an, dinî, siyasî ve ictimai şartlar altında, birbirinden ayrı olarak ortaya çıkan ve gelişmesini tamamlayan İslam fırkalarının dayandığı zengin ve geniş bir kaynak olmuştur (Kırca, Kayseri, 1989: s. 284). Bunu da Kur'an'ın anlam zenginliği, fikrî çeşitliliğe imkan sağlaması, düşünme ve tefekkürü teşvik hatta emretmesinin bir sonucu olarak görmek gerekir.

2. Öznellik ve Sebepleri

Öznel, kelime anlamı olarak özneye, kişiye ait, özne ile ilişkili olan, sübjektif ve enfüsî yani şahsî anlamındadır. Terim olarak "dış dünyadan ve nesnel kaynaklardan değil de zihinsel ve kişisel algı ve anlayışlardan türemiş olup kişisel yargılamaların neticesinde ortaya çıkan" anlayış ve düşünceyi ifade etmektedir (Cevizci, İstanbul, 1999: s. 669; Demirci, İstanbul, 2016: s. 288).

Öznelcilik, bilgi teorisinde kişiden kişiye değişmeyen, genel geçer bilgi imkânını kabul etmeyen hatta yok sayan, zihnin faaliyetini zihin hallerinin bilincinde

olmayla sınırlandıran bir düşünce akımıdır. Her tür bilginin kaynağında bilen kişinin öznel zihin hallerinin bulunduğunu ve dış dünyaya ya da zihin-dışı bir şeye ilişkin bilginin söz konusu zihin hallerinden yapılacak bir çıkarıma dayandığını savunur. Bir başka ifadeyle, öznenin, nesnelere ancak kendine göre tanıdığını yahut yalnızca kendi özel tasavvurlarıyla kabul ettiğini iddia eder (Cevizci, İstanbul, 1999: s. 669; Hançerlioğlu, İstanbul 1993: V, 114-115).

Öznellik anlayışı bir düşünce tarzını ve görüşü diğer bir görüşe tercih etmek için herhangi bir geçerli sebep kabul etmeyen bir özelliğe sahiptir. Yorum ve değerlendirme usüllerinin kendilerine göre doğru olduğunu kabul eden ve başka metod tanımayan bir anlayıştır. Öznel yorumcuya göre tüm yollar arasında hangisinin daha doğru olduğuna karar vermek için ortada somut ve net bir geçerli kıstas ve kriter olması gerekir (Aktay, Ankara, 1998; Koşum, Sakarya, 2006: s. 7-8). Bu sebeple nesnelliği yaygın ve kalıcı hale getirmek özellikle de sosyal bilimler için gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak görülmektedir. Bunun nasıl sağlanacağına dair net ve somut veriler de ortaya konulmuş değildir.

Bugün, sosyal bilimlerde en önemli metodolojik sorunlardan biri, nesnelliğin ne olduğu ve nasıl sağlanacağı meselesidir. Örneklendirmek gerekirse, araştırmacı bir sosyal olayı ele alırken, önyargılarının hakikati gölgeleyen ve olanı olduğu gibi algılamasını engelleyen etkilerinin nasıl farkına varacağı ve bunlardan nasıl kurtulacağı ciddi bir problemdir. Nesnellik doğa bilimlerinin vazgeçilmez özelliklerinden kabul edilmektedir. Ancak sosyal bilimlerde bunun ulaşılmaz bir hedef olduğunu ileri sürenler olduğu gibi mümkün olduğunu düşünenler de vardır (Koşum, Sakarya, 2015: s. 8).

İnsan sosyal bir varlık olduğu için ondan nötr davranmasını beklemek doğru değildir. Sürekli değişim ve gelişimlere maruz kalan insanın buna kendisini kapatması veya bunu engellemesi neredeyse mümkün değildir. Her şeyden önce o, yaşadığı tarihin ve yetiştiği ortamın bir eseridir. Keza, insanların kavrayış, bilgi ve tecrübeleri, yaşadıkları ve yetiştikleri çevre, sahip oldukları mezhebi görüş, bunlara ilâveten onu bilinçsizce taklide sürükleyen arzu ve istekleri, tamamen birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar, onu çoğu zaman öznelliğe sevk edebilmektedir.

Bu bağlamda öznelliği iki isim altında kavramlaştırmak mümkündür: Belirlenmiş öznel ve koşullanmış öznel. Belirlenmiş öznel ile kişiyi kuşatan tarih, kültür, çevre ve sahip olduğu mezhebi-siyasi metodolojilerle, bilgi ve kavrayış düzeyinin sevk ettiği öznel kastedilir. Koşullanmış öznel ise taklit arzusu ile hevâ ve isteklerin yönlendirdiği özneliktir. Bu öznel birinciye göre daha tehlikeli bir potansiyele sahiptir. Bu tür öznel, Allah tarafından birçok ayette yerilmiştir. Belirlenmiş öznel nispeten kontrol edilebilir öznel, koşullanmış öznel ise nispeten kontrol edilemez öznel olarak değerlendirilebilir” (Erten, Ankara, 2011: s. 129-130).

Neticede öznelin sebepleri olarak, insanın psikolojik özellikleri, sosyal hayatın gerekli kıldığı değişim ve gelişim, kültürel çevrenin insan zihninde oluşturduğu algı şekli, Kur'an'ın tabiatı ve ilk dönem Kur'an muhataplarının Kur'an'a karşı tutumları zikredilebilir. Bu yönüyle öznelin her çeşidi eleştirilen ve terk edilmesi gereken bir yaklaşım tarzı olarak görülmemelidir. Kötü maksatlı, tefrika amaçlı ve toplumu saptırmaya yönelik Kur'an'ın lafzıyla bağlantısız, bağlamdan kopuk indî ve keyfî yorumlar itibara şayan olmayan öznel yaklaşımlar

olarak görülebilir. Yoksa farklı re'ye ve icthatları olması gereken çeşitlilikler ve zenginlikler olarak görmek gerekir.

3. Tefsir ve Öznellik

Kur'an'ı anlama yolunda ortaya konan her türlü çaba ve gayreti tefsir olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte âlimlerimizin tefsir tanımları farklılık arz etmektedir. Tefsiri, ayetin nüzûlünü, durumunu, kıssalarını ve iniş sebeplerini bilmek şeklinde tanımlayan Sa'lebî'ye (ö. 427/1035) göre insanlar Kur'an hakkında ancak rivayete dayalı konuşabilirler (es-Sa'lebî, Beyrut, 1422/2002: I, 87). Beğavî'ye göre tefsir, âyetin sebep-i nüzûlü, durumu ve kıssası hakkında söz söylemektir. Bu da ancak isnadı sağlam olan rivayetlerle elde edilir (el-Beğavî, Riyad, 1417/ 1997: I, 46). Her iki müfessirin de tefsire rivayet açısından baktığını görüyoruz. Bu durum el-Mâturidî'nin tefsir ve te'vil tanımlamasına getirdiği ayrımı hatırlatmaktadır. Ona göre tefsir, sahabe'nin ayetlere ve onların nüzûl sebeplerine dair sahip oldukları bilgi ve beyanlardan ibarettir (el-Mâturidî, Beyrut, 1426/2005: I, 349). Bu tanımları yapan müfessirlere göre sahabenin sağlam rivayetlerine dayanmayan, dirayete dayalı kavli yorumlar zan ifade edeceği ve indî görüşler olacağından Kur'an tefsirini böyle bir sisteme dayandırmak doğru kabul edilmemiştir (Uzun, İstanbul, 2018: s. 183).

Tefsiri sadece rivayetten ibaret görmeyen âlimlerin tanımlarına göre Kur'an'ın ifadelerindeki manayı ortaya çıkarma odaklı bir tanım Kur'ânî veriler açısından daha makbul bir tanım olarak görülmektedir. Buna göre, âlimlerin örf ve adetlerinde tefsir, Kur'an'ın manasını açıklamak ve beyan etmek için yapılan faaliyetlerin tamamıdır (Et-Tahânevî, Beyrut, 1996: I, 493). Bazı tanımlarda ise ayetlerden hüküm istinbât etme, manâlardaki beyani yönleri ortaya koyma, hüküm ve hikmetleri ortaya çıkarma gibi ilaveler mevcuttur (Bkz. Ebû Hayyân, Beyrut, 1420/2000: I, 26; ez-Zerkeşî, Kahire, 1376/1957. I, 13).

Bu tanımlar daha çok dirayet eksenli icthadî yorumları da içeren tefsir tanımlarını yansıtmaktadır. Tefsir'in her dönemde ve her âlime göre farklılıklar arz eden tanımları, Kur'an'a yaklaşım ve onu yorumlamalarda farklılıkların ortaya çıkmasını doğal sebeplerinden biri olarak görülebilir. Ama bu farklılıklar Kur'an'ın lafzından tamamen uzak ve ümmetin derin tefrikalarının sebebi haline dönüştürülmemelidir.

Aslında Kur'an yorumlarında öznellik deyince tefsirden ziyade te'vili hatırlamak ve onu ele almak gerekir. Zira te'vilde her zaman bir ihtimal söz konusudur. Te'vil faaliyetinde yorumcu daha çok kendini yani görüşünü oraya yansıtmaktadır. Nitekim ilim ve düşünce dünyamızda da Kur'an yorumlarında öznellik deyince te'vil kavramının ön plana çıktığını görürüz. Tefsir çoğunlukla rivayet eksenli olduğu için daha çok nesnel olarak değerlendirilebilir.

“Te'vilde öznellik daha yoğun ve hâkim iken tefsirde bu sınırlıdır, bu haliyle te'vil özneliği tefsir ise çoğunlukla nesneliği ifade eder. Buna göre nesneliği gerçekleştirmeye çalışan aslında özneliktir, öznelcilik değildir. Çünkü tefsir ve te'vil kelimeleri birbirini tamamlayıcı niteliktedir” (Erten, Ankara, 2011: s. 70). Müfessir, aşırı ve kör taassupla kendisini sınırlamaz, tefsire dair elde ettiği verileri ve rivayetleri önyargılarına ve mutaassıp yaklaşımlarına kurban etmez ise nesnel yorumlar da ortaya koyabilir. Zira tefsir külliyyatımızda müfessirlerimiz bunu başarmışlar, hem rivayet temelli tefsiri, hem dirayet eksenli te'vili bir arada aynı tefsir eserlerine yansıtmayı gerçekleştirebilmişlerdir. İmam Maturidî

(ö.333/944)'ye atfedilen “Tefsir Kur'an'ın nüzûlüne şahit olanların, te'vil ise sonrakilerin yaptığıdır ve birinci kısımdakilerin yaptığı kesindir, sonrakilerin yaptığı ise kesin değil ihtimallidir” (Maturidî, Beyrut, 2005: s. 5-6) şeklindeki ayırmacı tanımlaması yapılan faaliyetin birbirine zıt olmadığını sadece te'vil eksenli anlama ve yorumlamalarda kişisel görüş ve ictihada dayanan bir öznellik ihtimalinden bahsedilebileceğini gösterir.

İlmin ilerlemesi, İslam toplumunun sosyal ve siyasî bakımdan gelişmesi, yeni fikirlerin ortaya çıkması, fıkıh ve kelamın doğrudan Kur'an'dan beslenmesi, tasavvuf ve diğer mesleklerin de kendini Kur'an ve sünnete dayandırma gayretleri tefsirde icihad ve istinbat sahasının genişlemesine sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında te'vil kavramı bizzat kullanılmasa da, te'vili karşılayan izah tarzları sahabeden itibaren hep var olagelmıştır (Karmış, Ankara, 1975: s. 35-42, 136). Dolayısıyla Kur'an yorumunda re'y ve icihadın daha sahabe dönemi itibariyle başladığını söylemek mümkündür. Ancak bu dönemde henüz bir mezhep ve fırka mensubiyetiyle bağlantılı yorumlar söz konusu değildir. Sahebe'nin saf, berrak zihinleri ve samimi niyetleri kadîm tefsir geleneğimizde bütün çağlara ufuk açacak bir re'y ve icihat örneği olmuştur. Ancak daha sonraki dönemlerde dinî, sosyal ve siyasal gelişmeler İslam toplumlarında yeni anlayışların ve firkaların oluşmaya başladığını ve bunun Kur'an yorum anlayışına da yansıdığını görüyoruz.

Hız. Ömer'in ümmetin ihtilafa düşme sebeplerini anlamaya çalışması ve bu düşüncesini İbn Abbas'a açması üzerine, onun bu duruma sebep olarak Kur'an ayetlerinin nüzûl sebeplerine aldırış etmeden şahsî görüşler ileri sürmelerini söylemesi Hız. Ömer'i ikna etmeye yetmiştir (Şatıbî, İstanbul, 1990: 3, 322). Her ne kadar sebebin hususiliği mananın umumî olmasına engel değilse de sebebin nüzûlün tamamen göz ardı edilmesi Kur'an yorumlarında farklılıklara sebep olabilecektir. Nüzûl sebeplerinin ve nüzûl ortamının göz ardı edilmesi Kur'an yorumlarında ve tefsirde öznelliğin dolaylı sebeplerinden birisi olarak görülebilir.

Sünnet, Kur'an'ı beyan etme fonksiyonuna sahiptir. Kur'an'ı doğru anlama ve yorumlamada Kur'an'dan sonra ikinci başvuru kaynağı olan sünnetin dikkate alınmaması yanlış anlama ve yorumlamalara yol açacak, dolayısıyla kişisel yorumlara kapı aralayacak diğer bir sebep olarak görülecektir (Şatıbî, İstanbul, 1990: III, 353-355). Sünnet, Kur'an'ı anlama, yorumlama ve pratik hayata uyarlamada sağlam bir disiplin ve şaşmaz bir yoldur. Kişisel ve öznel yorumlarda kişiyi yanlışla düşmekten koruyacak ve Kur'an'ı doğru anlama çabalarında sarsılmaz bir ilke sünnet üzerinden Kur'an'ı anlama ve yorumlamaya çalışmaktır. Modern dönemde Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabaları çerçevesinde bu ilkeye yeteri kadar ilgi gösterildiği söylenemez. Zira modern dönem daha çok aklın öncelendiği ve objektiflik ölçülerinin bu çizgide arandığı bir dönem olmuştur.

Aktay'a göre “Objektivist irade çağdaş dünyada Müslümanların Kur'an okumalarında yıllarca en fazla etkili olmuş olan bir iradedir. Kur'an üzerinde bir takım semantik/anlambilimsel incelemeler, dilbilimsel tahliller, kavramsal etütler yapmak suretiyle Kur'an'ın en doğru bir şekilde anlaşılması hedeflenmiştir. Kur'an'a önyargısız, bütün kültürünü yok saymış, tek amacı doğruyu bulmak olan bir kafa yapısıyla gitmek ideal bir tarz olarak görülürken, böylesi bir tedbirle Kur'an'a gitmenin Kur'an'ı anlamak için sanki yeterli olacağı iyimserliği taşınmıştır. Anlaşılan veya anlaşılacak olan şey kişiden kişiye değişmeyecek kadar gerçek, nesnel olan bir şeydir. Hiç bir bireysel, kültürel, tarihsel, toplumsal

farklılık bir Kur'an ayetinin, ifadesinin anlamında herhangi bir farklılığa yol açmak için meşru bir gerekçe olamaz”(Aktay, Ankara, 1998).

Tefsirde amaç, tek tek kelimelerin sözlük anlamlarını bilmek olmayıp; asıl amaç, İslam'ı doğru yaşayabilmek için Kur'an'da kastedilen manâyı anlamak; mümkün merteye ayetin ruhunu, hedefini keşfedip beşerî takat ölçüsünce murad-ı ilâhî'yi kavramaya çalışmaktır. Ancak bu her zaman mümkün değildir. Zira insan duygu yüklü, düşünce sahibi, hedef ve beklentileri farklı özelliklere sahip bir varlıktır. Kalpteki olumsuz duygular, niyetlerdeki fitne arzusu, zihinsel ve toplumsal tutkular, şartlanmışlık derecesindeki batıl inanç ve ön yargılar Kur'an'ı amacına uygun olarak anlamaya manidir (Duman, Konya, 2004: s. 13).

Önceden sahip olduğu fikir ve düşünceleri, ön yargıları, mezhebî aidiyeti, bir fırka ve düşünceyi savunma gayreti müfessiri her zaman şahsi ve mezhepsel görüşlerini Kur'an'a dayandırmaya sürükleyecektir (Narol, Ankara, 2016: s. 63). Şayet müfessirin amacı ve gayesi zihninde var olan mezhebi, bu mezhebin görüş ve düşüncelerini ortaya koyma gayreti değilse o zaman Allah'ın rızasına ve muradına uygun yorumda bulunması mümkün olabilecektir (Bilmen, İstanbul, 1973: I/ 141).

“Dil kurallarını, ayetin siyak ve sibakını, sosyal ve tarihî gerçekleri gözardı etmenin, manâyı istenilen yöne çekmek ve maksadını aşacak şekilde te'vil etmeye sebep olacağından, yorum yanlışlığından korunmak ve kurtulmak için bu yaklaşımdan sakınmak gerekir” (el-Mâturîdî, Beyrut, 2005: s. 584) Maturîdî'nin bu sözü öznelliğin arkasındaki sebeplere dikkat çekici olması bakımından önemlidir.

Fırka ve mezheplerin Kur'ân lafzından anlaşılması gereken esas anlamlardan vazgeçerek, zayıf, uzak veya muhtemel olmayan anlamları tercih etmeleri şüphesiz taşıdıkları akide ve düşünceyi Kur'ân ve sünnetle destekleme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu firkalar özellikle savundukları akideyi temellendirmek için tefsirini yaptıkları ayetleri veya kelimeleri çoğu zaman bağlamından kopararak açıklama yoluna gidebilmektedir. Bu şekilde bağlamdan kopardıkları ayet ve kelimelere inanç ve düşüncelerinin gereğine göre anlamlar yükleyebilmektedirler (Aydın, İzmir, 2010: s. 168). Bu durum mezhep ve fırka endeksli öznel yorumlara yönelmeye zemin hazırlayan sebepler olarak görülmektedir. Sonuçta müfessir lafızdan/metinden anlaşılması gereken manâdan uzak bir anlama yani zihninde belirlediği manâya yönelmiş olmaktadır.

Allah'ın kelâmını tefsirde hiçbir ilke, kural ve usûl tanımayan, siyâsî, hukûkî, bireysel ve sosyal inanç ve menfaati sebebiyle ön kabullerini tavizsiz bir biçimde esas alan ve Kur'an'a bu şekilde yaklaşanlar için sorumlu davranmaktan bahsetmek mümkün değildir (Duman, Konya, 2004: s. 14). Tefsir usulü ve Kur'an İlimleri Kur'an'ı anlama ve yorumlamada doğru bir yol takip etme ve murad-ı ilâhîye ulaşmada bir ölçü ve ilkeye bağlı kalma konusunda müfessiri öznel ve keyfî davranmaktan uzaklaştırma konusunda bir disiplin ve metod oluşturmaktadır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, her ne kadar Kur'an tefsirinde farklı hatta yanlış anlama gerçeğine şahit olunsa da bu, Kur'an metni ile aynı durum olmayıp, bu farklılıklar tefsir faaliyetinde metne katılan anlam ve yorumlardır. İlâhî beyan metin boyutunda değişmezken anlam açısından değişmelere, değişik anlama ve yorumlamalara uğramaktadır. Her ne kadar yorumun göreceli olması, kişiye göre değişmesi kişinin metne istediği anlamı yükleyebileceği anlamına gelmese de

bazen bu tür örneklere rastlanmaktadır. Bu durumun nedenleri tespit edilirse bu bize tefsirde öznel unsurların niçin ve ne şekilde bulunduğu gerçeğini gösterecektir (Karacelil, İstanbul, 2010: s.123). Kur'an'ı yorumlama söz konusu olduğunda öznel Kur'an metninin husûsiyetleri ve yorumcunun özellikleri olmak üzere iki unsurun etkisinden bahsedilebilir. Bizim bu makalede kastettiğimiz öznel yorumcu üzerinden bir öznel değerlendirme olacaktır. Zira mezhep mensubiyetinin yorumlara yansımaları kişi ile alakalı bir durumdur. Bu sebeple mezhep gerçeğine de kısmen değinmek faydalı olacaktır diye düşünüyoruz.

4. Mezhep Olgusu ve Tefsire Etkisi

Mezhep, Arapça bir kelime olup, takip edilen ve gidilen yol anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise, itikadî ve amelî, yani iman, ibadet, ahlâk ve muamelâtla ilgili konularda çözümler üretmek için ortaya çıkan İslâm düşünce ekollerini ifade etmektedir (İbn-i Manzur, Beyrut, 1994: I, 399-400). Arapça'da mezhep kelimesi yerine, daha çok kelimâ ve itikadî konulardaki ayrılıklar için "firka" ifadesi kullanılmaktadır. Yine bu anlamda "makâle" (çoğulu makâlât), "nihle" (çoğulu nihâl) terimlerinin de kullanıldığı görülmektedir (Kutluay, Ankara, 1968: s. 6). Türkçe'de, mezhep denilince hem siyasî ve itikadî, hem de fikhî mezhepler anlaşılabilir. Dolayısıyla her iki alanı da ifade etmek için bu tabir kullanılmaktadır. Bu bağlamda "iki şeyi birbirinden ayırmak, birinin diğerinden farklı olduğunu ortaya koymak" gibi anlamlara gelen 'f-r-k' kökünden türeyen 'firka' kelimesinin, bir anlamda 'müslümanları ayrılıklara düşüren inançlara ve kütleleşmelere ön ayak olan fikirleri yermek ve kötülemek için kullanılması muhtemeldir. Bu anlamda, "firka" kavramının Kur'an'la irtibatlandırılması mümkündür. Âl-i İmrân Suresinin 103. ayetinde "toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın" buyrulmakta, bölünme, parçalanma ve ayrılık yaratma teşebbüsleri kınanmaktadır (Bkz. Onat, Ankara, 1994: s. 415-416; bkz. Yunus 10/19; Mâide 5/48).

İnsanlar hâl, tavır, tutum, davranış, duygu ve düşünceleri bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Tabiatlarından kaynaklanan bu durum, içinde yaşadıkları toplumsal yapıyla birleşince, onların dini hayatlarının farklı şekillenmesine sebep olmaktadır. Aynı dini, sosyal, siyasal ve kültürel ortamı paylaşanlar arasında dahi, din anlayış ve yaşayış biçimlerinde farklılıklar olması normal görülmelidir. Bunun yanısıra insanların dini anlama, yaşama, açıklama ve yorumlamalarında görülen farklılıklar ve tipolojiler, temelde insanın fitratında var olan tipolojileriyle yakından ilişkilidir (Kutlu, Ankara, 2016: s. 14).

Gruplaşmayı sosyolojik açıdan değerlendirdiğimiz zaman, onun her açıdan zararlı ve olumsuz gelişmeler olduğunu düşünmenin tam isabetli bir düşünce olmadığı anlaşılacaktır. Zira insanların bir grubun üyesi olmaları onların gücünü artırdığı gibi yalnızlıktan da kurtarır. Kişisel amaçlarına ulaşma ve sosyalleşmelerine katkıda bulunması beklenen grup üyeliğinde sakıncalı olan, kişinin mensubu olduğu grubu ve firkayı hakikatin tek ölçüsü, ötekini ise batılın temsilcisi görme yanlışlığı ve aşırılığıdır (Aydın, İstanbul, 2018: s. 143).

Sosyal bir vakıa olan mezhep olgusu hemen bütün dinlerde mevcuttur. Farklı kültür ve medeniyetten gelen insanları bünyesinde barındıran dinlerde, peygamberlerin ölümünden sonra farklı anlayış, mezhep ve firkaların ortaya çıkması sosyolojik-tarihi bir realitedir. İslam dini de bundan nasibini almıştır (Kutlu, Ankara, 2016: s.17). Bu ayrışma bazen aynı toplum ve aynı din

mensupları arasında da söz konusu olabilmekte, ayrılıkçı görüşler arasında çatışmaların olduğu zamanlara da şahit olunmaktadır (Tatlıoğlu, Samsun, 2008: s. 122; Gündüz, İstanbul, 2004: s. 2; Aydın, İstanbul, 2018: s. 143). Sosyologlara göre mezheplerin önemi, onların, insanların kendi topluluklarını oluşturmak için gösterdikleri bilinçli gayretler neticesinde yatmaktadır. Zira onlar anyasalarla oluşturulmuş siyasî gruplar değil, bilâkis üyelerinin farkında olduğu gönüllü, bilinçli belli bir takım değerleri ve uygulamaları olan gruplardır (Wilson, İstanbul, 2004: s. 31). Genellikle belli bir şahıs etrafında kümeleşen grup veya toplulukların İslam'ı anlama ve yaşama şekillerinden mezhepler oluşmuştur. İslam dininin itikadi ve siyasi alandaki düşünce ekolleri diyebileceğimiz mezhepler, dinin anlaşılma biçimi ile ilgili farklılıkların kurumlaşması sonucu ortaya çıkmış beşerî oluşumlardır (Onat, 1993: s. 48). Bunun yanı sıra, İslama sonradan giren özellikle de yahudi asıllı Ka'bu'l-Ahbâr, Vehb b. Münebbih gibi art niyetli kişilerin Tevrat'taki teşbih ve tescim içerikli sözleri nakletmek suretiyle tehlikeli fikirlerini müslümanlar arasında yayarak aralarında tefrika oluşmasına sebep olan unsurların varlığını ve olumsuz etkilerini unutmamak gerekir (Râzî, Beyrut, 1402/1982: s. 63-82).

Mezhep hristiyanlık dünyasında kilisenin antitezi olarak görülmüş ve hristiyanlıkta mevcut diyalektik bir prensibin varlığından bahsedilmiştir. Bu sebeple hristiyanlıkta kilise yanlısı ve kilise karşıtı mezhepçi temayüller baştan beri birbirine alternatif gruplar olarak var olmuştur (Wilson, İstanbul, 2004: s. 32). Hristiyanlıkta mezhep, eşitlikçi, radikal ve imtiyazsız sınıfların sıkıntılı durumlarını ifade eder. Mezhep, bireysel kutsallığın önem kazandığı öznel bir arkadaşlık grubudur. Mensupları birbirlerinin ve cemiyetlerinin farkında olup kendilerini ruhânî (elit) olmayan bir yapı olarak görürler, ayrıca totaliterdirler. Zamanla mezhepler, özellikleri nedeniyle tabii olma özelliğini kaybetmeye başlamış, ilâhî toleranstan mahrum oluşlarından dolayı değişen şartlara adapte olmakta zorlanmışlardır. Üyelerin eşitliklerini savundukları için, ilk andaki coşkunlukları sönmüş ve yeniden atılım yapmada ve yön bulmada güçlüklerle karşılaşmışlardır (Wilson, İstanbul, 2004: s. 32-33).

İslam'da ise mezhep dini metinleri anlama ve yorumlamada ve nasslardan hüküm çıkarmada bir farklılık ve genişlik olarak ortaya çıkmıştır. Mezhepler hiçbir dönemde dinin bir alternatifi olarak görülmemiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde kurumsal anlamda bir mezhepten bahsetmek mümkün değildir. Sahabe döneminde tenevvü' türünden düşünce ve icihad farklılıklarından bahsedilebilir. Tabiûn döneminde de sahabe döneminin etkisi devam etmekle birlikte tefsirde ekolleşme diğer adıyla mezhepleşmeden söz edilebilir.

Mezheplerin ayrılık sebeplerinden dış tesirler bir tarafa bırakılacak olursa, İslâm mezhepleri, İslâmî esaslara muhtelif zaviyelerden bakmaktan doğmuştur denilebilir. Şayet İslâm alimleri meselelere tek bir noktadan baksalardı o durumda mezheplerden söz edilmeyecekti. Muhammed Tanci (1918-1974), İslâm'ın insana tanıdığı hürriyet, Kur'ân'ı okuma ve anlama yükümlülüğü, Kur'ân'ın üslubunun çeşitli şekillerde anlamaya müsait oluşu ve muhkem ve müteşâbih ayetler üzerindeki görüş farklılıkları gibi bir kısım ihtilafların Kur'an'ın bünyesinden doğduğunu, bunların makbul ve tabii ihtilaflar olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Tanci, Isparta, 1995: I, 45-49; Kutlu, Ankara, 2001: s. 15-36).

Mezhepleşmenin temeli olarak görülen ihtilâf kavramını Batılılar ve müsteşrikler çoğu zaman yanlış lanse etmişler, İslam'ın ilk gününden beri müslümanlar

arasında hep ihtilaf olduğu, icma'-ı ümmet diye bir olayın hakikatte hiçbir zaman gerçekleşmediği görüşünden hareketle islam toplumunda ortaya çıkan ihtilaf ve bunlardan çıkış yolları konusunda ümmetin âlimlerinin gayret ve çabalarını görmezden gelmişlerdir (Dihlevî, İstanbul, 2006: s. 21).

Mezhepler ortaya çıktıkları siyasî, ictimai ve ekonomik şartların ürünüdürler ve doğdukları dönemin fikir ve düşünce akımdırlar. Yani her mezhep önce doğduğu dönemin düşünce kalıbı veya o döneme mahsus İslam'ın anlaşılma biçimidirler (Onat, 1993: s. 48; Kutlu, Ankara, 2016: s. 53). Mezhepsel çoğulculuk farklı düşünenleri Müslüman kitleden kopararak yeni bir kimlik kazandırmak değildir. Bilakis bu farklı anlayışların İslam dairesi içinde Müslüman kimlikleriyle kabul edilebileceğine vurgu vardır. İslam'da vücut bulmuş mezhepler, esas itibariyle Müslümanların İslam'ı her çağda en iyi şekilde anlamak ve yaşamak arzularının doğal sonucudur. Ne var ki bir zenginlik belirtisi olan din anlayışındaki farklılaşmaların zaman içinde siyasallaşması ve statik nitelik kazanması hem din anlayışını dondurmuş hem de mezhepler dinin bir takım fonksiyonlarını üstlenir hale gelmiştir. Mezhepler dinin anlaşılma biçimleriyle ilgili tezahürler olduğu için her ne sebeple olursa olsun mezhep ve din kavramlarının özdeşleştirilmesi mümkün değildir. İlahi bir din olan İslam'ın anlaşılması planında ortaya çıkan her türlü oluşum insan ürünüdür, beşeri olarak görülmelidir (Bağlıoğlu, Elazığ, 2010: s. 127; Bağlıoğlu, Elazığ, 2010: s. 71).

Hicrî birinci ve ikinci yüzyılda ümmet-i Muhammed, belli bir mezhebi taklit etmenin şart olduğu gibi bir düşünce üzerinde ittifak etmemişlerdir. O dönemlerde âlimlerin ictihadlarına dayanarak fetvalar vermek, belli bir mezhebe bağlanmak ve herbir meselede mezhebî görüşleri nakletmek ve sadece onlarla amel etmek diye bir durumdan bahsedilemez (Dihlevî, İstanbul, 2006: s. 155). Yine hicrî ilk iki asırdan sonra âlimler arasında tahrîc edilen ilmî metot ortaya çıkmıştır. Ümmet hicrî dördüncü asırda bile tek bir mezhebe bağlı kalmak, sadece onu taklit etmek, fikhî sadece o mezheplerin üzerinden öğrenmek ve yalnızca o mezheplerin görüşünü nakletmek gibibir anlayış üzerinde de hemfikir olmamışlardır (Dihlevî, İstanbul, 2006: s. 155-156).

Mezhepler İslam'ın ilk asırdan itibaren gerek dinî, gerekse siyasî anlayışla ortaya çıkmaya başlamışlardır. Böylece İslam'ın çatısı altında gelişme gösteren söz konusu mezheplere mensup âlimler de Kur'an'ı yorumlama çabası içinde olmuşlardır. Çünkü onların bazıları Kur'an'ı, bazıları da mensubu bulunduğu mezhebin veya ekolün görüşünü esas alarak Kur'an'ı tefsir etme çabası içerisindeydiler (Cerrahoğlu, İstanbul, 2016: s. 50). Başlangıçta problemlerin çözümünde bir araç olan mezhepler zamanla birtakım menfaatler, art niyetler, siyasi çekişmeler işin içine girince amaç haline dönüşmüş ve tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Kur'an ve onun ortaya koyduğu ilkelerin anlaşılması ve hayata geçirilmesine katkı sunması beklenen mezhepler kendilerini meşrulaştırmak için Kur'an'a yönelmişlerdir (Şener, Ankara, s. 406). Bunun sonucu müslümanlar arasında olması gereken birlik bozulmuş ve yaşanan çekişmeler İslam toplumunu zayıflatmıştır (Narol, Ankara, 2016: s. 34).

İslam'da tüm mezhepler, fırkalar ve ekoller, Kur'an'ı temel ve birinci kaynak olarak görürler (Laoust, İstanbul, 2017: s.513). Ancak Kur'an'ı yorumlama konusunda farklılıklar söz konusudur. Bunun sebebi mezhep ve fırka mensuplarının, Kur'an'a kendi inanç perspektifinden bakıyor ve nassları bu bakış açısına göre yorumlamaya çalışıyor olmalarıdır. Mu'tezile gibi akli esas alan

mezhep mensubu âlimler hem itikâdî hem amelî hem de siyasî görüşleri bakımından kendi düşünce tarzları doğrultusunda ayetleri yorumlama gayreti içerisine girmişlerdir. Bu durum neticede Kur'an'dan farklı yorumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Demirci, İstanbul, 2016: s. 50).

Bunun en önemli örneklerinden biri, Mu'tezile ve Cehmiyye mezhebinin anlayışı çerçevesinde Allah'ın görülemeyeceği hususudur. Buna işaret eden ayette geçen "Yüzler vardır ki, o gün ışıltı ışıltı parlayacaktır. (Onlar) Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir) (Kıyâmet, 75/ 22-23) ifadesinde geçen bakmayı, bekleme olarak yorumlamışlar, bu görüşlerine de Allah'ın gözleri idrak edeceği, gözlerin ise O'nu idrak edemeyeceği ayeti (En'âm, 6/ 103) ile ve Hz. Musa'ya söylenen, "Sen, aslâ beni göremeyeceksin" (A'râf, 7/ 143) ayetinde geçen ifadeyi delil göstermişlerdir. Allah'ın görülebileceği anlayışına sahip olan Ehl-i Sünnet mezhep âlimleri ise Hz. Musâ'nın Allah'ı görme isteğinin bunu imkân dâhilinde kılacak bir istek olduğu, aksi takdirde bu isteğin bir Peygamber için abes olacağı gerekçesinden yola çıkarak âyeti Allah'ı görme olarak yorumlamışlardır (Ateş, İstanbul, 1991: X, 179). Âyette geçen "Allah'ın idrak edilemeyeceği" ifadesini görme değil, tam manâsıyla kavranamayacağı şeklinde yorumlayan M. Hamdi Yazır, Hz. Musâ'ya söylenen "Beni asla göremeyeceksin" sözünün dünyada Allah'ın görülemeyeceğini ancak bunun ahirette de görülemeyeceği anlamına gelmeyeceği şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmaktadır (Yazır, VIII, byy. trz. 5483).

Tefsirler, Kur'an âyetlerini yorumlamadaki yöneme ve yaklaşım biçimine göre taksime tâbi tutulabileceği gibi işledikleri konulara göre de bölümlere ayrılabilir. Bunların bir kısmı birden fazla başlık altında ele alınabilir. Meselâ bir tefsire bir yönüyle mezhebîtefsir denirken öte yandan başka açılardan dirâyet tefsiri demek de mümkündür. Sosyolojik/ictimâî tefsir kategorisi içinde değerlendirilen bir tefsirin hem dirayet hem rivayet yöntemlerini birlikte kullanması mümkündür. Esasen konuya eleştirel biçimde bakıldığında tefsiri ekollere ve akımlara ayırmanın teorik anlamda bir faydası olmadığı gibi bazı sakıncaları olduğu da söylenebilir. Zira Kur'an insanlara hidayet için gelmiştir. Gayesine uygun olarak anlaşılmalı ve ona göre tefsir edilmeye çalışılmalıdır. Aksi takdirde tercih edilecek tefsir yöntemlerinin Kur'an'ın bu yönünü gölgede bırakması, onun amacı dışında bir sonuca ulaşılması söz konusu olabilir. Kur'an tefsirindeki en önemli prensip Kur'an'a ön yargısız yaklaşılması ve onun gösterdiği istikametın takip edilmesidir (Birişik, İstanbul, 2011: XL, 285).

Hakikati görmeye engel teşkil eden mezhep taassubu veya sadece savunulan fikir perspektifinden bakıp, ayete başka açılardan da bakılabileceğini öngörmeme anlayışı da tefsir de amaca ulaşmaya mani bozuk ve yanlış yaklaşımlar olarak görülmelidir. Şahsî görüşlerini, Kur'an'ın getirdiklerini anlamada ölçü kabûl eden ve lâfızda açık olan manâyı terk edip, Kur'an'ı kendi görüşüne uygun düşecek şekilde açıklamaya çalışan kimseler Kur'an'daki evrensel hakikatlerigöremezler (El-Kâfiyeci, Ankara, 1974: s. 8).

Tefsirleri müelliflerinin yaşadıkları çağın ve toplumun aynası olarak görmek gerekir. Çünkü bu eserlerin müellifleri kendi yaşadıkları dönemin kavramlarıyla, düşünce ve zihniyetiyle bir de o günün bilimsel bakış açısıyla Kur'an'a bakmakta ve yorumlarını yaparken de aslında kendi yaşadıkları dönemlerini bir nevi tasvir ederek aktarma gayreti içerisine girmektedirler.

“İlâhî beyanın her yeni toplum için yeni baştan tekrarlanması söz konusu değildir. Ama Kur’an, her yeni dönemde yeni kitle, yeni durum ve şartlar altında var olmakta ve bu yeni toplumun huzur ve kurtuluşunu sağlamanın yanında ilâhî rehberlik fonksiyonunu da icra etmektedir. Bu durumda metin sabit kalmakta, anlamanın ve yorumlamanın değişkenliği ise zorunlu bir hal almaktadır. Ancak “burada değişen şey inşâî ve haberî hükmün kendisi değil hükmün üzerine temellendiği taraflarıdır. Hükmün üzerine temellendiği tarafların değişmesi, hükmün şeklini değil içeriğini değiştirmektedir. Hükmün sûreti söz gibi sabitesini korumaktadır. Bu nedenle ilahi kelâmın medlûlünün zaman içinde yenilenmesi aslî anlamlar seviyesinde değil zait anlamlar seviyesinde gerçekleşmektedir. Buradan hareketle müfessir aslında zait anlam seviyesinde olanı aslî anlamış gibi ifade etme konumuna düşmüş olmaktadır. Özellikle fikhî, işârî ve kelâmî tefsirlerde bu durum daha net görülmektedir. Mesela sûfî, kendi müşahedesinden hareketle vardığı neticelerin ilâhî kelâmı ile irtibatını dile getirdiğinde bu, bir tefsir olarak ortaya çıkmaktadır” (Türker, İstanbul, 2006: s. 230). İşte bu nevi yaklaşım ve yorumların olduğu durumlarda enfusî veya öznel diyebileceğimiz unsurlar kendisini göstermekte buna bağlı olarak Kur’an yorumları farklılık arz etmektedir (Karacelil, İstanbul, 2010: s. 123-124).

Bağdadî ve İsferyanî gibi bazı sünnî müellifler, Mu’tezileye dini açıdan sağlam temellerden yoksun bir inanç sistemini benimsemiş fırkalar yani ehl-i bid’at kategorisinde yer vermektedirler. Heretik bir fırka olarak Kur’an’ı kendi mezhebî kabullerine kurban etmiş bir hareket olarak görürler (Öztürk, İstanbul, 2003: s.83-107). Mu’tezileyi Kur’an yorumunda sapma, hevâî ve nefsî davranmakla itham eden ilk âlimlerden İbn Kuteybe (ö.276/889), Mu’tezile’nin Allah’ın kitabını kişisel arzu ve isteklerine göre yorumlamaları sebebiyle Kur’an yorumlarını eleştirir. O, yorumu mezhebî anlayışlarına göre temellendirme hususundaki cesaretlerinden ve Allah’a karşı cür’etkâr tutumlarından söz ederek mu’tezilenin Kur’an’ı anlama ve yorumlamada özneliğin ilk örneklerinden olduğu kanaatinde (İbn Kuteybe, Beyrut, 1989: s. 74-75; Öztürk, İstanbul, 2003: s. 85.)

Mu’tezilî âlimler akla gereken değeri vermeleri, akli sistematik kullanmaları ve akli ilkelere gereken hassasiyeti göstermeleri sebebiyle ilgiye mazhar olmuşlardır. Meselâ mu’tezilî müfessir Zemahşerî, ayetleri açıklamaya çalışırken genellikle Kur’an’ın zahirî manâsı ile yetinmez. Onlar üzerinde derince düşünür, akli melekesini kullanır. O, her ne kadar akli en üst rehber olarak görse de akli düşüncede ilmî usûl ve metotlara riayet etmeye özen gösterir. Bütün ihtimalleri göz önünde bulundurarak münakaşalara girişir ve sonra nassı tefsir eder. “Sen şöyle dersin, ben şöyle derim” demek suretiyle meseleleri halletmeye çalışır. Meselâ, En’am suresinin “Allah’tan başkasını tanrı edinerek, yalvaranlara sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak bilgisizce Allah’a söverler” ayetini izah ederken şöyle der: Eğer sen, “Allah’tan gayri ilâhlara sövmek doğru ve olması gereken bir tutumdur, böyle bir şeyden nehyetmek nasıl doğru olur, ancak ma’siyet olan şeylerde nehiy sahih olur” dersin ben de cevap olarak derim ki, nice ilmî taatler var ki, onlar mefsedet olurlar, taat olmaktan çıkarlar, onlardan nehiy vacip olur. Artık onlar, taat değil ma’siyet olmuşlardır. Bir şeyin neticesi kötülüklerin artmasına sebep olduğu bilirse artık o şey masiyete dönüşmüş olur (Zemahşerî, Riyad, 1998: II, s. 44).

Mezhep imamlarından daha ziyade mezhebin yayılması ve tanınması gayreti içerisinde olan talebeleri, mezhep mensupları veya âlimleri bazen ilke ve ölçülerin dışına çıkabilmişler bu konuda zorlama te’vil ve yorumlara meyletmışlerdir.

Meselâ, ehl-i sünnet hanefî âlimlerinden Kerhî'nin (ö.340/951) eleştirilen görüşü, “mezhep anlayışlarına ters düşen âyet ve hadislerin yorumuna açık olduğu ya da mensûh kabul edilmesi gerektiği” şeklindeki ifadesi taasup derecesindeki mezhep bağlılığının öznel tezâhürlerinden sayılabilir (Kerhî, Beyrut, trz, s. 169; Ez-Zehebî, Beyrut, II/ 475; Apaydın, Ankara, 2002: XXV, 286; Dereli, Ankara, 2009: s. 82; Narol, Ankara, 2016: s. 64).

Yine Şafîî mezhebine mensup Ahkâmu'l-Kur'ân sahibi İlkiya el-Herrâsî (ö.504/1110) tefsirinin mukaddimesinde şu sözlere yer vermiştir: En açık ve anlaşılır sağlam mezhep İmam Şafîî'nin (ö.204/820) mezhebidir. Kur'an'ı anlama ve yaşama tatbik etmede en isabetli yol İmam Şafîî'nin yoludur. Bu yolu Allah yalnızca İmam Şafîî'ye açmış ve sadece ona kolaylaştırmıştır. Müellif, tefsirini bu sebeple yazmaya karar verdiğini ifade etmiştir (İlkiyâ el-Herrâsî, Beyrut, 1983: I, 2; Ez-Zehebî, Beyrut, II,486-487; Narol, Ankara, 2016: s. 64).

Fahreddin er-Râzî Kur'an'ın bazı hükümlerinin aynı ayet üzerinde mezhepler arasında farklı hüküm ve sonuçlara ulaşılmasına örnek olarak Nisâ suresinin 101. Ayeti üzerinde yapılan yorumları şöyle değerlendirir: Dâvud ez-Zâhirî ve onun zâhirî mezhebî bu delilin çıkarıldığı hükümle ilgili olarak kitaptaki ifadenin lafzına aynen itibar etmiştir. Bununla beraber kıyas mektebinin umûmîleştirme gayretlerine zâhirîlerin karşı duruşlarının yanı sıra, ayetin lafzının sınırları dâhilinde lafzın kendisinden çıkarılan manâyı tercih eden muarız mezhebî görüşler de vardır. Yolcu ve korku namazının hükmü bu ayetle delillendirilir. Ayette, “yeryüzünde bir yerden bir yere yolculuğa çıktığınızda, kâfirlerin sizi tehdit edeceğinden korkarsanız, namazı kısaltarak kılmanızda size bir günah yoktur” denilmektedir. Genellikle fıkıh mezhepleri, misafir olanların farz namazları kısaltmaları ile ilgili iznin kullanılmasında muayyen mesafeyi esas alırlar. Meselâ İmam Malik (ö.179/795) ve İmam Şafîî (ö.204/820) katedilen bu mesafenin en azından mukîm olunan yerden başlayarak beheri dört fersah olan dört merhale tutması gerektiği görüşüne sahiptirler.

Diğerlerinin ölçü ve kriterleri ise farklıdır. Hemen hepsi bu görüşlerinde Zahirîler'in sıhhat açısından yetersiz görüp reddettikleri âhad haberlere dayanırlar. Zâhirîlerin dışındaki mezhepler müslümanların ikâmet ettikleri yerden kısa mesafelere yaptıkları yolculuklara “salâtu'l-havf” müsaadesinin verilebileceği mesafe olarak bakmazlar. Zahirîler bu yorum kaynaklı sınırlandırmaya değil, Kur'an'ın lâfzına itibar ederek derler ki: “Söz konusu ayet bir şart cümlesi ihtiva ettiğinden; şart cümlesinin ihtiva ettiği durum vâki' olduğu her zaman, yeryüzünde seyahat edildiğinde, daimî ikamet edilen meskenden uzaklaşıldığında mesafeye bakılmaksızın namaz kısaltılabilir (Er-Râzî, Beyrut, 1981: III/ 444).

Burada mezhep taraftarları görüşlerinin ardında durma adına, hüküm çıkarmada delil gösterdikleri ayeti mezhebî ihtihatlarına göre yorumlamaktadırlar. Benzer durumlarda kendi görüşlerine delil olarak getirdikleri Kur'an ayetleri üzerinde öznel yorumlara meylederek keyfilikle itham edilmelerine fırsat vermektedirler.

İbn Teymiyye Mu'tezile, Haricî, Mürcie, Kerrâmiyye ve Kilâbiyye gibi fırkaların akidelerini Kur'ân'la desteklerken izledikleri yolu şu sözlerle eleştiriye tâbi tutar: “Bazı fırkalar Kur'an ayetleri hakkında bir takım anlamlara önce kendileri inandılar, sonra da Kur'ân lafızlarını inandıkları bu anlamlara hamletmeye kalkıştılar. Bu kimseler Kur'ân lafızlarının delalet ve beyan bakımından hak ettikleri anlamları göz ardı ederek sadece inandıkları anlamları kabul ettiler.” İbn Teymiyye ayrıca bu fırkalar hakkında şunları da söyler: “Bu kimseler bazen

Kur'an lafzının delalet ettiği ve bununla kastettiği anlama itibar etmezler, bazen de lafzı tamamen delalet etmediği ve kastedilmeyen manaya hamlederler. Her iki durumda da nefyetmek veya ispat etmek için vermek istedikleri bu keyfî manâ batıl olur” (İbn Teymiyye, Byy, 1972: s. 110). İbn Teymiyye bu eleştirel düşüncesiyle mezhebî aidiyetin Kur'an yorumlarında öznel yansımaların şekli ve niteliği hakkında ipuçları vermektedir.

Sa'lebî çeşitli fırkalar ve bunlara bağlı olan müfessirlerce yazılan tefsirlerden söz ederken bunlardan bir kısmının 'bid'at ve hevâ ehli' oluşlarına işaretle rey yolunu tercih eden fırkalar ifadesini kullanmayı tercih eder. Bu kapsamdaki yorum anlayışının bir çeşit öznellik olduğu düşünülebilir. Çünkü bid'at ve hevâ ehli olma öznel yorum ve açıklamalar yapmanın sebeplerinden sayılabilir. Âlimler “onların fikir, görüş ve fiillerine uymaktan menedildiğimiz uyarısında bulunur” demektedir (es-Sa'lebî, Beyrût, 2002: I, 74; Koçyiğit, Şanlıurfa, 2014: s. 45-84).

Tasavvuf ehlinin Kur'an ayetleri ile ilgili yaptıkları ve çoğunlukla dil ve bağlam bilgisinden uzak şahsî yorumlarını işârî yorumlar olarak adlandırmalarının sebebi onların bilgi elde etme yolları hakkında sahip oldukları düşünceleridir (Uzun, İstanbul, 2018: s. 192). Zira onlar normal yollardan yani bir okul sistemi içinde bilgi elde etmenin yanında, kendilerine özgü olan ve adına “keşf ve ilham” dedikleri yollarla da bilgi elde edinebileceğine inanırlar. Hatta zâhir ve suretle yetinmeyip sürekli manâ ve bâtın peşinde koşan; ihsân gibi bir temel kavramdan da güç alarak ibâdetlerin zâhirî anlamlarının ötesine geçen, dinî verileri aklî olmaktan ziyade derîn ve sezgisel bir yoruma tabi tutan, dinî ilimleri hem de bizzat kendi sahalarıyla ilgili alternatifler sunan yüksek şuur düzeyindeki hâl olarak görürler (Sülün, Ankara, 2013: s. 208).

Öznel yorumlar olarak değerlendirilmesi açısından burada onların yorumlarını da değerlendirmekte fayda vardır. Tevbe suresi 123. Ayette “Ey mü'minler! Kâfirlerden öncelikle yakınınızda olanlarla cihad edin...” şeklinde geçen ifadedeki kıtâl içerikli cihad emrini siyasî ve stratejik muhtevaya sahip olduğu halde sûfî müfessirler buradaki anlamı nefisle bağlantı kurarak nefsin mücadele yoluyla terbiyesine hamletmişlerdir (Uzun, İstanbul, 2018: s. 193). Halbuki ayette hem küffâr hem de kıtâl lafız olarak bizzat geçmekte, lafzın dışında bir manâya mahal bırakmamaktadır. İbn Acîbe'nin el-Bahru'l-Medîd'de, Allah yolunda savaşmayı ve cihad etmeyi emreden âyetleri, işârî/bâtınî manada “nefs mücâhedesi” olarak açıklaması (Ay, İstanbul, 2010: s. 420) da sûfî müfessirlerin yaklaşım tarzına ışık tutması açısından önemlidir.

Kur'an'ın temel ve birincil gayesi olan hidayet yönünün bir şekilde unutulması ya da terk edilmesinin bu anlamda öznelliğe meyiletmenin gerisinde yatan sebepler olarak görülebilir. Bu tarzda mutaassıp mezhep mensuplarının reddiye, savunma ve mezhebin görüşü doğrultusunda hükümler çıkarma gayretleri bazen ayetlerin anlamlarını tahrif, lafzî manâdan uzaklaşma, mezhebinin anlayışı doğrultusundaki yorumu tek doğru kabul etme anlayışları da öznel yorumların sebeplerinden sayılabilir. Elbette her mezhep ve fırka mensubu için bunu söylemek doğru değildir. Kur'an'ın lafzı ve iç bütünlüğü çerçevesinde yorum ve yaklaşım sergileyen, İslam'ın rahmet, Kur'an'ın hidayet yönünü ve evrensel mesajlarını içeren anlam genişliğini yansıtmayı yeğleyen mezhep mensubu yorumcular bu değerlendirmenin dışında tutulmalıdır.

SONUÇ

Hız. Peygamberin vefatından sonra daha Hulefâ-i Râşidîn döneminin sonlarında müslümanlar arasında meydana gelen sosyal ve siyasal ama görüntüde dinî ihtilaf ve tartışmaların temelinde Kur'an'ın olduğu ilim çevrelerince kabul edilmektedir. Burada kastedilen ihtilaf sebebi Kur'an üzerindeki yaklaşım ve yorum anlayışıdır. Yoksa Kur'an bizzat kendisi tefrikayı tasvip etmediğı gibi, ümmet birliğini bozucu olmamak şartıyla farklı düşünmeye ve değişik yorumlar getirmeye izin vermiş, hatta fikir ve düşüncenin gelişimi için bunu teşvik etmiştir. Hakem olayı ile birlikte müslüman toplum, bireysel, toplumsal ve mezhepsel bazda Kur'an'ı kendi haklılıklarını ortaya koymada, görüşlerini ispat ve gerekçelendirmede ana kaynak olarak kullandıkları, kendi fikir ve görüşlerini Kur'an'a söyletmeye meylettikleri bir vakı'adır.

Hiç şüphe yok ki bunda Kur'an lâfzının özellikleri, farklı yorumlanmaya müsait oluşu gibi, Kur'an'ı anlamaya ve yorumlamaya çalışanların sahip oldukları fikir, mezhebî görüş ve fırkaların taassuplarının etkisi de vardır. Bir mezhebe mensup olan müfessirlerin mezheplerine ait görüşleri ortaya koymada ilk başvuru kaynağı Kur'an olmuştur. Onlar mezhebî kaygılarla bazen Kur'an ayetlerini bağlamlarından kopararak, bazen lafzî anlamlardan uzaklaşarak, yerine göre hissî yorumlara başvurmak suretiyle öznel yorumlara yönelmişlerdir.

Kur'an, özelliğı itibariyle farklı anlamalara ve farklı yorumlara imkân sağlamaktadır. Ancak bunun ilmî ölçülere riayet edilerek belirlenen usûl çerçevesinde yapılması esas olmalıdır. Ayrıca elde edilen manâ ve yapılan yorumun tek doğru olduğu iddiasından uzak durulmalıdır. Karşı görüşler yok sayılmamalı, ilmî ölçüler ve usûl esasları çerçevesinde farklılıkların bir zenginlik olarak görülmesi elzemdir.

Kur'anı tefsir etme ve yorumlamada doğru ve makbûl yol lâfızdan hareketle ayetlerin kastedilen anlamlara hamledilmesidir. Dil ve tarih olgusunun dadikkate alınarak ayetler arası bağlam ve iç bütünlüğü göz ardı etmeden yapılan farklı yorumlar her ne kadar öznel olsa da değerli görülmelidir. Kendi yorumunun tek doğru olduğu iddiasıyla hareketeden yorumcu Allah'ın kitabından bir ayeti uygun olmayan anlamlara hamlederek itikâd ettiğı görüş, fırka ve mezhepten ötürü mümkün olan zâhir anlamları geçersiz kılsa bu tamamen eleştiriye açık öznel/sübjektif bir yaklaşım olur.

Kendi görüş ve düşüncelerini Kur'an'a söyletme ve onaylatma çabasıyla yola çıkan müfessirlerin yerine göre ölçü ve sınırları göz ardı edip Kur'an'ı tefsir etme ilkelerini aşarak hiç ilgisi olmayan anlamları Kur'an lâfızlarına yüklemeye kalkışmaları öznel davranmanın da ötesinde Kur'an'ın anlamından uzaklaşmak ve onu iniş gayesinden saptırmak olur. Mezhep mensubiyeti olan müfessirlerin, müslümanlar arasında gerginlik ve çatışmaların artmasına sebep olacak ve ümmetin birliğini tehdit edecek Kur'an yorumlarından sakınmaları gerekir.

İniş gayesi insanları hidayete ulaştırmak olan Kur'an, mezhep düşüncesini savunma ve destekleme amaçlı anlama ve yorumlama faaliyetlerine kurban edilerek asıl maksattan uzaklaşmamalıdır. Kur'an'ın ifadesiyle "her grup kendilerinde olanla sevinme" çabasını Kur'an üzerinden yürütmeye kalkışmamalıdır. Kur'an yorumcusu, Kur'an'ı tefsir etme ilke ve esaslarının izin verdiği sınır ve ölçüler dâhilinde, fikrî zenginliğe katkı sağlayıcı yorum ve

düşünce geliştirmeyi amaç edinerek, Kur'an'ın derin ve geniş anlam dünyasından kendi fikir ve düşünce dünyasını zenginleştirmeye çalışmalıdır.

Mezhep mensubiyetinin nesnel ve bilimsel olmayan yorum anlayışları konusunda her mezhep mensubu için aynı şeyleri söylemek adâlete ve hakkaniyete uygun düşmez. Kur'an ayetlerini yorum ilkeleri ve tefsir usûlü çerçevesinde lâfız ve manâ uyumuna, bağlama ve iç bütünlüğe riayet ederek anlamaya ve yorumlamaya çalışan mezhep mensubu müfessirler her dönemde ilgi ve itibar görmüştür. Burada asıl sakınılması gereken husus, mezhep taassubu, kendi görüşünü doğru diğerlerini yanlış görme anlayışıdır. Kadîm ilim geleneğimizde bu ölçülere riayet eden Kur'an yorumcuları olduğu gibi günümüzde de bu çizgiyi koruyan ve ilkeli davranan mezhep mensubu Kur'an yorumcuları mevcuttur. Bu sebeple mezhep mensubiyetini Kur'an yorumu açısından her dönem ve her grup için olumsuz değerlendirmek yerine, seçici, ilkeli ve tutarlı davranmak daha doğru olur.

KAYNAKÇA

AKTAY, Yasin, "Objektivist ve Relativist İradeler Arasında Kur'an'ı Anlama Sorunu", *II. Kur'an Sempozyumu*, Ankara, Bilgi Vakfı, 1998.

APAYDIN, Yunus, "Kerhî", *DİA*, Ankara, 2002.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1991.

AY, Mahmut, *Ahmed b. Acîbe ve İşârî Tefsir Açısından "el-Bahru'l-Medîd"* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

AYDIN, İsmail, *Filolojik Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2010.

AYDIN, Şükrü, *Kur'an'ın Fırkacılık Olgusuna Yaklaşımı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2018.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, *Temel Hak Ve Özgürlükler Bağlamında Mezhepsel Çoğulculuk*, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15:1 Elazığ, (2010), ss.127-138.

_____, *Mezhepsel Çoğulculuk Ve Temelleri*, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15:1 Elazığ, (2010), ss. 71-97.

EI-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed b. El-Hüseyn b. Mes'ûd, *Me'âlimu't-Tenzîlfî Tefsiri'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cum'a Dâmiriyye Süleymân Muslimel-Haşr., Dâr-u Taybe Li'n-Neşr, iyad, 1417/1997.

EI-BEYDÂVÎ, Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, tsz.

BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul, 1973.

BİRİŞİK, Abdülhamit, "Tefsir", *DİA*, İstanbul, 2011.

BOZKUŞ, Metin, *İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Dini Düşüncenin Geçirdiği Evreler*, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, (2002), VI/1, ss.195-208.

CERRAHOĞLU, Prof. Dr. İsmail, *Tefsiri Usulü*, TDV Yayınları, Ankara, 1989.

CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

ÇELEBİ, İlyas, "Mu'tezile" *DİA*, İstanbul, 2006.

ÇALIŞKAN, İsmail, *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.

Ed-DİHLEVÎ, Şâh Veliyyullâh, *el-İnsâf fî Beyâni Esbâbi'l-İhtilâf (Fıkhî İhtilâflarda Ölçü)*, (Tercüme ve Tahkik: Musa HÛB) Yeni Akademi Yayınları, İstanbul, 2006.

DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016.

_____, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016.

DERELİ, Muhammed Vehbi, *Tefsirde Yanılgı Sebepleri ve Bunlardan Korunma Yolları*, Fecr Yayınları, Ankara, 2009.

DUMAN, M. Zeki, Tefsir'in İlkeleri Çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Beyt, *Marife Dergisi*, Yıl:4, Sayı 3, 2004.

ERTEN, Mevlüt, *İslam Tefsir Geleneğinde Öznellik*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.

GOLDZİHER, Ignaz, *Mezâhibu't-Tefsiri'l-İslamî* (Terc. ve thk. Abdulhalîm en-Neccâr), Mektebetu Hancî, Kahire, 1955.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi ve Heresi Kavgası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı; 9, 2004, İstanbul. (1-19).

GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2010.

GÜNEŞ, Abdulbâki, "Kur'an Işığında Düşünce, İnanç ve İfade Hürriyeti", *Bilimnâme*, VII, I, Kayseri, 2005.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

HÖKELEKLİ, Hayati, "İnanç ve Mezhep Farklılıklarının Psikolojik ve Kültürel Temelleri", *DİB İlmî Dergi*, (Temmuz-Ağustos-Eylül), XX-3, Ankara, 1984, (24-34).

İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *Mukaddime*, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vil-ü Muhtelifu'l-Hadîs*, neşr. Muhammed Muhyiddin el-Asfar, Beyrut, 1989.

İBN-I MANZUR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 1994.

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, (Tahk. Adnan Zerzur) II. Baskı, By. 1972.

İLKİYÂ el-HERRÂSÎ, İmaduddin, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

KARACELİL, Süleyman, Müfessirin Kur'an'ı Tefsirinde Etkili Unsurlar ve Müfessirin Yönteminin Tespiti, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 1. Baskı, İstanbul, 2010.

el-KÂFİYECİ, Muhammed b. Süleyman (ö.879/1474) *Kitâbu't-Teysîr, fî İlmi't-Tefsîr*, neşr. İsmail Cerrahoğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.

KARAPINAR, Fikret, İlk Dönem Sûfilerin Nassları Yorumlama Tarzı, *Kur'an'ın Bâtını ve İşârî Yorumu* içinde, Editör, Mustafa Öztürk, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2018.

KARMIŞ, Orhan, *Tefsir İlminde Te'vilin Yeri ve Önemi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1975.

KERHÎ, Ebu'l Hasen, *Risâle fi'l-Usûl*, (Ebû Zeyd Ubeydullah Ömer İbn İsâ Ed-Debûsî'nin *Te'sisu'n-Nazar* içerisinde) Tahkîk ve Tashîh: Mustafa Muhammed el-Kabbânî ed-Dimeşkî, Dâru İbnu Zeydûn, Beyrut, Trs.

KIRCA, Celal, Ebû Mansûr el-Maturidî'nin Tefsir ve Te'vil Anlayışı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, Yıl, 1989.

KOÇYİĞİT, Hikmet, 'Tefsirlerin Sınıflandırılması Meselesi' *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı 31, Şanlı Urfa, 2014, ss. 45-84.

KORKMAZ, Arif "Kadına Yönelik Şiddet ve Din" Üzerine Bir Tipoloji Denemesi: Sosyolojik Bir Analiz". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9 (18), (2015), ss. 41-60.

KOŞUM, Adnan, İçtihat Hata ve İsbet Tartışmaları Işığında Öznellik ve Nesnellik Sorunu, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 24, (2015) ss. 5-32.

KUTLU, Sönmez, "İslam Düşüncesinde Tarihsel Din Söylemleri Olgusu" *İslamiyât*, IV (2001), Sayı: 4, ss. 15-36.

_____, *Çağdaş İslâmî Akımlar ve Sorunları*, Fecr Yayınları, Ankara, 2016.

KUTLUAY, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*, Ankara, 1968.

LAOUST, Henri, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, (Çev.Ethem Ruhi Fıglalı, Sabri Hizmetli) Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.

el-MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud, *Te'vilât-u Ehi's-Sünne (Tefsîru'l-Mâturîdî)*, (tahk. Mecdî Bâsellüm, Dâru'l-Kütübi'il-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.

MEVDUDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, Terc.Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

NAROL, Süleyman, *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri*, Fecr Yayınları, Ankara, 2016.

ONAT, Hasan, Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler, *Türk Yurdu*, C. 13, (1993)ss. 48-75

_____, "Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü", *I. Kur'an Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1994.

ÖZTÜRK, Mustafa, Mu'tezile ve Tefsir, *Marife Dergisi*, yıl:3, sayı:3, Kış 2003, ss. 83-107.

PAÇACI, Mehmet, Çağdaş Dönemde Kur'an'a Ve Tefsire Ne Oldu? *İslamiyat VI, Ankara, 2003*, sayı 4, ss. 85-104.

_____, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a Ve Tefsire Ne Oldu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012.

Er-RÂZÎ, Fahreddin İbn Allâme Ziyâuddîn Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.

_____, *İ'tikadât-u Firâki'l-Müslimin ve'l-Müşrikîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1402/1982.

es-SA'LEBÎ, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, nşr. İmam Ebû Muhammed b. Âşûr, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbî, Beyrût, 1422/2002.

SÜLÜN, Murat, "Tefsir İlmi Açısından Kur'an-ı Kerim'e İşârî Yaklaşımlar", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar -I-* içinde, editör: M. Akif Koç-İsmail Albayrak, Otta Yayınları, Ankara, 2013.

EŞ-ŞATIBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvafakât*, (Çev. Mehmet Erdoğan, (I-IV) İz Yay. İstanbul, 1990.

ŞENER, Abdulkadir, "İslamda Mezhepler ve Hukuk ekolleri", *AÜİFD*, XXVI, sayı: 1.

Et-TANCÎ, Muhammed b. Tavit, Gazzâliye Göre Kur'ân'ın Tefsiri, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ankara, 1962.

_____, "İslâm'da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu" der. Prof. Dr. İsmail Yakıt, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Isparta, 1995, ss. 25-68.

TATLILIOĞLU, Durmuş, Dini Cemaatlerin ve Tarikatların Fonksiyonel Analizi, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII-3, Samsun, ss. (97-125).

Et-TEHÂNEVÎ, Muhammed b. Ali İbnu'l-Kâdı Muhammed, *Keşşâf-u Istilahât-ı'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, nşr. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 1996.

TÜRKER, Ömer, *Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Te'vil Anlayışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul 2006.

UZUN, Nihat, "Tefsir Disiplini Açısından Bâtınî Yorumun İlmî Değeri" (*Kur'an'ın Bâtınî ve İşârî Yorumu*, Çalıştay ve Sempozyum Kitaplığı, Editör, Mustafa Öztürk), Kuramer Yayınları, İstanbul, 2018.

WILSON, Bryan, *Dini Mezhepler* (Çev. Ali İhsan YİTİK ve A. Bülent ÜNAL) İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.

YA'KUB, Mahmud Muhammed, *Esbâbu'l-Hatâi fi't-Tefsîr*, Dâr-u İbnu'l-Cevzî, Riyad, 1425.

YILMAZ, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'ân'a Uygulanması*, KURAV. Yayınları, Bursa, 2007.

Ez-ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Beyrut, trz.